

Contracten.

Het aangaan van contracten voor de bewerking van eens anders tegalgronden komt hier niet voor. Bij koffieplantsoenen geschiedt het een enkele maal; de bewerker neemt alsdan op zich, het terrein en de boomen schoon te houden; zij plukken te zamen en de opbrengst wordt gelijkelijk verdeeld.

Gelegenheid tot ontginning.

Bijna alle grond, voor de koffie-cultuur geschikt, is ook daartoe in gebruik genomen. Ten zuid-oosten en zuid-westen der desa bestaat nog gelegenheid, de tegalaanplantingen uit te breiden, doch er wordt zeer weinig gebruik van gemaakt.

Ambachten en bedrijven.

Noch bedrijven noch ambachten worden in deze desa uitgeoefend. Wel houden in den oost-moeson zich sommige personen met de bereiding van arèn-suiker bezig, doch een vast bedrijf maken zij er zich niet van.

8. Desa Bajad.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: de zuidelijke grens van het desagebied van Bangkah; ten oosten: een pagger, die het van het desagebied van Sëmbiran scheidt; ten zuiden: de voet van den berg van Tatadjoen of boekit Sinoenggal; ten westen: pangkoeng Poesëh, waardoor het van het desagebied van Toendjoeng gescheiden is.

Oorsprong en ligging der desa.

De op het heuvelachtig terrein, dat zich ten zuiden van Pondjokbatoe uitstrekt, gelegen desa Bajad bestaat slechts uit een twaalfstal dicht op elkaar staande huizen. Hare geschiedenis is als volgt: Ongeveer zeven geslachten geleden was de streek om de boekit Sinoenggal heen sterk bevolkt. De voornaamste desa's waren Bajad en Tatadjoen, de eerste aan den noordelijken, de tweede aan den zuidelijken voet van den heuvel gelegen, die nauw met elkaar verbonden waren. De tempel op den top van den heuvel behoorde hun gezamenlijk toe, evenzoo hadden zij tezamen slechts één dooden-tempel (poera-dalëm), hoewel ieder eene afzonderlijke begraafplaats had. Bij een oorlog, met de Sasakkers gevoerd, werden die desa's grootendeels verwoest, en toen zij later weer wat op hun verhaal gekomen waren, volgde een inval van Bangliërs, die ten gevolge had, dat de desa Bajad geheel uit elkaar spatte en dat de bewoners van Tatadjoen voor een deel verhuisden naar Toendjoeng, terwijl een ander deel voor goed die onveilige streek ontvlood en zich elders vestigde, waaraan de desa's Klampwak, Tangkid en Bontihing haar ontstaan te danken hebben. Ook vele vluchtelingen uit Bajad kwamen na eenig rondzwerven weer bij elkander en legden den grondslag van de tegenwoordige desa Tamblang. Daar bleven zij rustig bijeen en de desa breidde zich door nieuw aangekomenen van buiten af allengs uit, totdat ongeveer twintig jaren geleden de godheid in den desatempel haar verlangen te kennen gaf, dat de

oude plaats der desa Bajad weer opgezocht, en men zich daar met der woon vestigen moest. Zoo groot is het ontzag voor de uitspraak der déwa's, dat een tiental families, waarvan het nog met zekerheid bekend was, dat zij uit Bajad stamden, besloten aan die roepstem gehoor te geven, niettegenstaande de plaats der vroegere desa reeds een paar eeuwen lang verlaten was geweest en dientengevolge weer geheel woest geworden. Men deed zulks met een gerust hart, daar het Hollandsche bestuur reeds lang genoeg in Boelèlèng gevestigd was, om de overtuiging te doen ontstaan, dat daarmee het gevaar, door invallen uit de aangrenzende staatjes verontrust te worden, had opgehouden te bestaan.

Aanvankelijk bestond er nogal verschil, op welke voorwaarden de afscheiding van Tamblang plaats zou hebben. De in laatstgenoemde desa achterblijvenden verlangden, dat de nieuw op te richten desa Bajad ondergeschikt zou blijven aan het desabestuur van Tamblang, en zoude blijven meedragen in de kosten voor het onderhoud der tempels en voor de offerfeesten; waaraan men zich echter niet wilde onderwerpen en welke eisch ook onbillijk was met het oog op de wordingsgeschiedenis van beide desa's en den verren afstand, waarop zij van elkaar verwijderd zijn. Het einde is dan ook geweest, dat Bajad weer haar eigen balé-agoeng kreeg en een zelfstandige desa zou vormen. Een tweede moeilijkheid deed zich voor, toen de nieuwe desa er toe wilde overgaan, de grenzen van haar gebied te regelen, dewijl een gedeelte van haar vroeger gebied inmiddels geannexeerd en beplant was geworden door inwoners der naburige desa's Sëmbiran en Toendjoeng.

Het herrezen Bajad wilde zijne oude grenzen handhaven en verlangde deshalve, dat degenen uit andere desa's, die daarbinnen geplant hadden, oepëti zouden betalen. Deze eisch is echter onredelijk; het desagebied van Bajad is geheel verlaten geweest en daardoor opnieuw ter beschikking gekomen van degenen, die het zich het eerst zouden toeëigenen. De grond, die eerst door inwoners van andere desa's is ingenomen, behoort dus in hun bezit gelaten te worden, en in dien geest zijn ook hierboven de grenzen van het desagebied van Bajad opgegeven. Al breidt het getal harer inwoners zich met der tijd ook sterk uit, dan zullen zij toch nog op eigen gebied over ruim voldoende gronden kunnen beschikken, om in hun levensbehoeften te voorzien.

Inrichting der desavereeniging; rechten en verplichtingen der leden.

Direct na de verhuizing heeft men op de oude plaats weer een balé-agoeng opgericht en eene desavereeniging om daarvoor en voor de andere belangen der desa te waken. Zij telt op het oogenblik nog pas zeven leden; een ieder wordt lid, die eene vrouw in huis heeft om voor zijn eten te zorgen. Op het oogenblik wonen nog drie weduwnaars in de desa, die aan de desadiensten niet mede behoeven te doen, doch overigens moeten allen in de diensten ten nutte der gemeenschap te verrichten, en in de uitgaven daarvoor te doen,

gelijkelijk deelnemen, en daarvoor heeft men dan ook het recht, gronden van het desagebied te bewerken.

Maandelijksche vergaderingen.

Maandelijks worden door de desaleden vergaderingen gehouden in de balé-agoeng op anggar-kasih en bij volle maan (poernama).

Desareglementen.

De desaleden zijn tegenwoordig niet in het bezit van een desareglement. Wel moet er, naar men meent, vroeger één bestaan hebben, doch is het bij de verwoesting der desa verloren gegaan.

Desabestuur.

Aan het hoofd der desavereeniging staat een pasëk. Degeen, die er het eerst voor werd aangewezen, werd spoedig daarna weduwnaar en moest toen aftreden. Het hoofd, dat toen werd aangewezen, was jarenlang ziek, tengevolge waarvan de belangen der desa wel wat verwaarloosd zijn geworden.

Ambtstvelden.

Aan het hoofd der desavereeniging zijn geene bijzondere voordeelen toegekend.

Aanplantingen op de droge velden.

De tegalvelden worden voornamelijk geplant met djagoeng en oendis, zelden met katjang en komak, dewijl deze gewassen veelal mislukken. Men houdt voortduend dezelfde gronden in cultuur; braaklegging heeft niet plaats. Op drie plaatsen wordt dit jaar in de plaats van bovengenoemde producten bergrijst geplant. Ten zuiden der desa vindt men een weinig koffie, die echter in kwijnenden toestand verkeert.

Terreingesteldheid.

Het terrein is zeer geaccidenteerd en wordt door verscheidene kleine ravijntjes gesneden. De grond is met vele steenen vermengd; besproeiing uit leidingen kan niet plaats hebben.

Uitgestrektheid.

De uitgestrektheid der in cultuur zijnde tegalvelden bedraagt: 202.900 □ meters = 28 bouw 296 □ rijnl. roeden.

Rechten op den grond.

Alle grond van dit desagebied is het eigendom der desa. Wie ervan bewerken wil mag daartoe zooveel in gebruik nemen en het zoolang houden als hij verlangt. Men behoort echter te voren van het voornemen daartoe den pasëk kennis te geven. Willen personen uit andere desa's hier gronden bewerken, zoo moeten zij ze van de desavereeniging huren.

Domeinvelden.

Domeinvelden komen op dit desagebied niet voor.

Planten door vreemden.

Enige lieden van Tatadjoen hebben op dit desagebied tegalgronden in bewerking, nl. het allerszuidelijkst gelegene. De inwoners van Bajad planten niet op het gebied van andere desa's.

Belastingen.

Belastingen werden van de tegalvelden nooit geheven, noch door den landsheer, noch door de desa.

Diensten.

Op het gebruik van de tegal-gronden dezer desa rusten geene bepaalde diensten. Alleen zoude men kunnen zeggen, dat, dewijl alle desaleden tezamen de beschikking hebben over het desagebied en daarvan de voordeelen trekken, zij daarom ook gelijkelijk deel moeten nemen aan alle diensten, welke aan de desa zijn of nog mochten worden opgelegd.

Contracten.

Contracten voor de bewerking van eens anders velden worden niet aangegaan.

Gelegenheid tot ontginning.

Er bestaat nog gelegenheid in overvloed tot uitbreiding der aanplantingen; doch de werkkrachten ontbreken.

Ambachten en bedrijven.

Deze worden alhier niet uitgeoefend.

9. Desa Tĕgal.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: een heuvel genaamd Tjongkang, waardoor het van het desagebied van Klampwak gescheiden wordt; ten oosten: de groote weg, welke naar Bangli voert, waardoor het gescheiden wordt van het desagebied van Tata-djoen; ten zuiden: de landstreek genaamd Pĕnginjahan, en de aangrenzende streken, zooals die omschreven zijn in de met Bangli getroffen overeenkomst tot grensregeling; ten westen: de toekad Daja, die het scheidt van het desagebied van Klandis.

Oorsprong en ligging der desa.

De desa Tĕgal is gelegen op de moendoek Boeloeh en heeft een arm en vervallen aanzien. Deze is ook eenige malen verplaatst geworden. Eerst stond zij te Mĕnĕngin in de nabijheid van Bangli's grens; veiligheidshalve verhuisde men later naar de Boekit Sianga en kwam na nog vele verhuizingen eindelijk op de tegenwoordige plaats terecht, waar men van plan is thans te blijven, want de gronden zijn er goed in vergelijking met de naburige, en men is weer in de nabijheid van de oorspronkelijke woonplaats te Mĕnĕngin, alwaar nog steeds de tempel der desa staat, thans te midden van het bosch, en waar men jaarlijks ook nog gaat offeren. Nog behoort tot deze desa de vestiging genaamd Tjongkang, welke een weinig noordwaarts aan den grooten weg is gelegen en waar thans een zestal families woont. Toen Bila nog onder den pambĕkĕl Wajan Soekarmā stond, behoorde Tjongkang tot Pakisan's gebied; toen echter het pambekelschap Bila werd opgeheven is tevens Tjongkang onder Tĕgal gebracht. Eenige jaren geleden ontstond kwestie over de grens tusschen Tatadjoen en Tĕgal, welke bij uitspraak van den raad van kĕrta's ten nadeele van Tĕgal werd beslist in den geest als boven werd

aangegeven, waardoor eenige huizen van Tjongkang op het gebied van Tatadjoen kwamen te staan.

Inrichting der desaveeniging; rechten en verplichtingen der leden.

De oorspronkelijke desa schijnt gesticht te zijn door acht personen, die een vereeniging opgericht, en later nooit geduld hebben, dat vreemdelingen, die zich daar kwamen vestigen, erin opgenomen werden. Twee der families, waarvan de stichters der desa de stamvaders waren, zijn uitgestorven, zoodat het aantal leden der vereeniging thans tot 6 gedaald is. De andere inwoners der desa deelen wel is waar in alle voorrechten en in alle verplichtingen der krama desa, doch van het bijwonen der maandelijksche vergaderingen en van het bestuur der desa zijn zij uitgesloten. Zij vormen onder elkaar weer een afzonderlijke vereeniging voor het bespelen der gamĕlan etc. (sĕka igĕl). Deze desa heeft geen eigen doodentempel, hetgeen daaraan is toe te schrijven, dat zij vroeger er één had te zamen met Tatadjoen in laatstgemelde desa, doch door de inwoners aldaar werden hun zooveel moeilijkheden in den weg gelegd, dat zij ervan hebben moeten afzien verder van dien tempel gebruik te maken.

Maandelijksche vergaderingen.

Maandelijks worden door de leden der desaveeniging vergaderingen gehouden in de balé-agoeng op poernama en op anggar kasih.

Desareglementen (sima-desa).

De oorspronkelijke sima desa heeft men nagenoeg te niet laten gaan door ouderdom, zonder er aan te denken, daarvan een afschrift te laten maken. Toen er eindelijk nog slechts één blad van over was, heeft men zich daarmede begeven naar den pĕnjarikan van Alas-angkĕr, en dezen opgedragen een nieuwe te maken, hetwelk hij met veel vaardigheid gedaan heeft naar het model der sima van Tĕnaon, die onder zijne berusting was. Men heeft daarin ook de grenzen der desa laten bekendstellen, en toen men in het bezit van dat geschrift gekomen was, heeft men een eisch ingesteld tegen Tatadjoen om een gedeelte van haar gebied, waar in den laatsten tijd veel koffie geplant was, machtig te worden. Door den raad van kĕrta's werd echter de valsche oorsprong der sima, die door de desalieden van Tĕgal voor hun poesaka werd uitgegeven, nagespoord, en deze laatsten verloren niet alleen hunne zaak, maar moesten bovendien eene zware boete betalen. Daar de sima alzoo niet echt is, en oorspronkelijk niet voor die desa werd uitgevaardigd, is het niet van belang te achten, hare bepalingen hier na te gaan.

Desabestuur.

Tengevolge der toeneming van het aantal inwoners heeft ook het aantal der leden van het desabestuur zich moeten uitbreiden, zoodat tegenwoordig alle zes de leden der vereeniging daartoe behooren. De twee oudste leden zijn de koebajans, onderscheiden als de koebajan di kĕnawān en de koebajan di kĕhé; daarop

volgen de twee baoe's en eindelijk de pĕnjarikan en de pĕngĕnĕm. Hun werkkring is dezelfde als in andere desa's.

Benoeming enz.

De pĕnjarikan wordt door de zes desaleden uit hun midden verkozen, en de overigen bekleeden eene der bovengenoemde betrekkingen naar mate van den duur van hun lidmaatschap.

Ambtsvelden enz.

Ambtsvelden treft men niet aan, terwijl ook aan de desaleden geene andere voordeelen zijn toegekend.

Aanplantingen op tegalvelden.

Djagoeng en oendis worden het meest op de tegalgronden aan geplant; katjang slechts zelden, daar ze menigmaal mislukt. De wijze van planten is dezelfde als in Tatadjoen; het eene jaar in de vijfde maand djagoeng en oendis, het andere jaar in de negende maand djagoeng, soms tezamen met katjang. Braaklegging der tegalgronden heeft niet plaats. Dit jaar heeft men op een vijftal plaatsen gaga's aangelegd, hetgeen in langen tijd niet gebeurd was. Men is van plan het volgend jaar ook in de nabijheid, doch op andere gronden, hetzelfde te doen. Zij hebben eene gezamenlijke uitgestrektheid van ongeveer 6 bouw.

Ten noorden van de tegals vindt men eenige sawah-velden, welke met bronwater besproeid worden. Deze bron vloeit echter alleen dan overvloedig, wanneer de regens goed doorkomen. De opbrengst bedroeg bij den laatsten oogst 12 bossen padi.

Nagenoeg alle boschgronden, geschikt om met koffie beplant te worden, zijn ook daartoe in gebruik genomen. De opbrengst van de meest noordelijk gelegen aanplantingen is menigmaal slechts middelmatig, doch die der verder zuidwaarts gelegene is even groot als die van de beste tuinen in Tatadjoen.

De drie desa's Tangkid, Klampwak en Tĕgal zijn van plan, het water uit een der zijtakken van de toekad Daja stroomopwaarts van den dam van Tamblang op te stuwen en het naar hunne velden te leiden om sawahs te kunnen aanleggen. Men is reeds sedert een jaar of vijf bezig met het graven van de daarvoor benodigde leiding, doch het werk is niet hard gevorderd, doordat men dikwijls oneenigheid met elkander had. Wanneer men het echter één jaar flink aanpakt, kan de leiding klaar zijn.

Terreingesteldheid.

De tegal-gronden strekken zich uit aan beide zijden van pangkoeng Boegboeg; het terrein is aldaar zeer geaccidenteerd. De grond is van vrij goede kwaliteit, doch veel last heeft men van de in de omringende bosschen huizende dieren, waaronder de apen in zoo groot getal voorkomen, dat men den grond eigenlijk als hun eigendom beschouwt en men dien van hen voor de helft der opbrengst te bewerken krijgt (nandoe ring bodjog).

Uitgestrektheid.

De uitgestrektheid der velden, die in bewerking zijn, bedraagt 228.100 meters of 32 bouw 71 rijnl. roeden.

Rechten op den grond.

De aard der rechten, die op de gronden wordt uitgeoefend is dezelfde als voor de desa Dēpaā werd omschreven. Vele lieden van andere desa's, voornamelijk uit Bila en Tamblang, hebben op dit desa-gebied koffie geplant, waartoe zij van de desa gronden in huur bekomen hebben.

Domeinvelden.

Domeinvelden, komen op dit desagebied niet voor.

Planten door vreemden.

Personen, buiten deze desa woonachtig, hebben alleen koffieplantsoenen op het gebied van Tēgal; tegalgronden worden door hen aldaar niet bewerkt. Personen uit deze desa planten niet op het gebied van andere desa's.

Belastingen.

Belastingen zijn voor de tegalvelden nooit betaald geworden, noch aan den landsheer noch aan de desa. Alleen moeten sedert eenige jaren alle personen, niet in de desa woonachtig, die aldaar koffieplantsoenen hebben, daarvoor eenige huur betalen (oepēti), welke dit jaar voor 13 lieden uit Tamblang en 13 lieden uit Bila tezamen 45.000 kēpēngs bedraagt.

Diensten.

Elk gehuwd mannelijk ingezetene der desa moet aan de aldaar te verrichten heeren- en desadiensten deelnemen en mag daarvoor ook mede gebruik maken van de beschikbare tegal-gronden.

Contracten.

Door den overvloed van grond, waarover men alhier te beschikken heeft, komt het niet voor, dat contracten worden aangegaan voor de bewerking van velden, die door anderen in cultuur zijn gebracht.

Gelegenheid tot ontginning.

Grenzende aan de bestaande tegalvelden zijn nog onbebouwde velden in overvloed, geschikt om met dezelfde gewassen beplant te worden. De voor de koffiecultuur geschikte gronden zijn daarentegen nagenoeg geheel in beslag genomen.

Ambachten en bedrijven.

Worden in deze desa niet uitgeoefend.

10. Desa Klampwak.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: een pagger, waardoor het van het desagebied van Tangkid, en eene waterleiding, waardoor het van het gebied van Boelihan gescheiden wordt; ten oosten: de toekad Jēh-boewah, die het scheidt van het gebied der desa's Boelihan, Dēpaā en Tatadjoen; ten zuiden: de rug van een kleinen heuvel, welke evenals de daaraan grenzende grond tjangkang genoemd wordt; het is daardoor gescheiden van het desagebied van Tēgal; ten westen: een weg, die het scheidt van het desagebied van Tangkid.

Oorsprong en ligging der desa.

De desa Klampwak is gelegen aan den grooten weg, die van

Boelèlèng naar Bangli voert, en bestaat uit slechts weinige bouwvallige huizen. Zij heeft haar ontstaan te danken aan lieden uit de andere rijken, die om de een of andere reden van daar hadden moeten vluchten en eene veilige schuilplaats in Boelèlèng zochten. Tezamen met eenige vluchtelingen van Tatadjoen en Bajad werden zij de stichters der desa Klampwak. Er bestaat eene andere overlevering, die zegt, dat zich op deze plaats oorspronkelijk een brahmaan gevestigd heeft, die 200 volgelingen meebracht, doch nadere bijzonderheden zijn daaromtrent niet bekend.

Inrichting der desavereeniging; rechten en verplichtingen der leden.

Er bestaat een desavereeniging, waarvan een ieder lid wordt, zoodra hij in het huwelijk is getreden. Op het oogenblik telt zij 19 leden. Een jaar, nadat men lid geworden is, moet men beginnen deel te nemen aan de desa- en heerdiensten, en deelt men reeds dadelijk in de voorrechten, aan het desaschap verbonden, als een aandeel in de bouwgronden, dat voor ieder persoon gesteld is op eene uitgestrektheid, welke met het zaad van 100 djagoengvruchten kan worden beplant; voorts het vrije gebruik van den dorpsstempel en den doodentempel; te gelegener tijd een plaatsje op het kerkhof etc.

Maandelijksche vergaderingen.

Maandelijks worden vergaderingen gehouden op poernama in de balé-agoeng, op tilëm in de poera dalëm.

Desareglementen (sima-desa).

Er bestaat hier eene sima-desa van elf bladen, die echter van verdachten oorsprong is. Dit geschrift schijnt een tiental jaren geleden gemaakt te zijn door een pënjarikan van Tangkid, die van de desalieden 700 kèpèngs kreeg voor zijn moeite. De genoemde pënjarikan had natuurlijk in de verste verte het recht niet tot zulk eene handeling en zoude volgens het balische recht strafbaar zijn, daar niemand sima's mag verleenen dan de vorst of wie daartoe door hem gemachtigd wordt. De inhoud van het geschrift is overigens vrij onbeteekenend.

Desabestuur.

Het bestuur wordt gevoerd door vier koebajans en twee ba oe 's. Alle desalieden hebben in de vereeniging hunne vaste plaats, naarmate van den tijd, dat zij het lidmaatschap bekleed hebben. De vier oudste leden treden steeds als koebajan op; de twee daarop volgende als ba oe. Zij blijven het hun leven lang, en als er één uitvalt, schuiven de onder hem zittenden eene plaats op.

Ambtstvelden enz.

Ambtstvelden komen alhier niet voor. De leden van het bestuur genieten geene andere voorrechten, dan dat zij vrijgesteld zijn van het verrichten van heerdiensten. Aan de desadiensten en den hoofdelijken desa-omslag moeten zij zoo goed als de anderen deelnemen.

Aanplantingen op tegalgronden.

Dezelfde aanplantingen treft men alhier op de tegalvelden aan als

op het desagebied van Tamblang, en ook wordt dezelfde cultuurwijze gevolgd. Tabak wordt hier echter in het geheel niet aangeplant. Braakklegging der gronden heeft niet plaats. In sommige klapper-tuinen beplant men den grond niet tevens met eenjarige gewassen, teneinde van de klappers een beter product te krijgen. Op het zuidelijk gedeeltelijk van het desagebied wordt koffie aangeplant, welke vrij goede resultaten oplevert.

Terreingesteldheid; uitgestrektheid.

Het desagebied vormt een lange smalle strook gronds, welke gelijkmatig helt. Het bebouwde gedeelte is over het algemeen weinig geaccidenteerd. Besproeiing van den grond uit leidingen heeft niet plaats.

De uitgestrektheid der in bewerking zijnde tegalgronden bedraagt 213.000 \square meters = 30 bouw 14 \square rijnl. roeden.

Rechten op den grond.

Alle grond is het eigendom der desaveeniging, welke dien ter beschikking stelt van hare leden. Wanneer men eenmaal met toestemming der vereeniging een gedeelte van dien grond in bewerking heeft genomen, kan men dien zoo lang houden als men verkiest en dien ook nalaten aan zijne kinderen; doch zoodra hij niet meer bebouwd wordt, vervalt hij weer aan de desa, zoodat verkoop van grond nimmer kan plaats hebben en bij verpanding eigenlijk alleen de daarop voorkomende aanplantingen verpand worden. Daar het aantal desaleden voortdurend langzaam vermindert (men herinnert zich nog den tijd, dat er 25 leden waren, thans is het verminderd tot 19), zoo hebben de overgeblevenen grond in overvloed te hunner beschikking.

Domeinvelden komen op dit desagebied niet voor.

Planten door vreemden.

Een persoon uit de desa Tangkid bewerkt dit jaar voor de eerste maal velden op het gebied van Klampwak gelegen. Drie personen van Klampwak bewerken tegalgronden op het gebied van Tatadjoen.

Belastingen; diensten.

Belastingen werden voor de tegalgronden nimmer betaald, noch aan den landsheer, noch aan de desa. Alleen betalen degenen, die koffie planten, eene kleine som als huur of oepëti, welke besteed wordt voor het bestrijden van de kosten der offerfeesten.

De aangelegenheid der diensten werd boven reeds behandeld.

Contracten enz.

Het bewerken van eens anders gronden tegen de helft der opbrengst (nandoe) komt een enkele maal voor. Men noemt het hier sigar-gësing, in de vlakke ook wel sigar-boeloeh.

Hier en daar treft men verlaten bouwgronden aan tengevolge der vermindering van het aantal inwoners der desa. De weinige nog beschikbare woeste gronden komen door hunne gesteldheid niet voor ontginning in aanmerking.

Ambachten en bedrijven.

In de desa Klampwak vindt men behalve een grofsmid geene

handwerkslieden. Met de arèn-suikerfabricage houdt zich jaarlijks een drie- of viertal personen bezig. Zij produceeren gewoonlijk slechts weinig, daar zij evenals te Tangkid eerst trachten de toewak in verschen toestand te verkoopen.

11. Desa Tangkid.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: de waterleiding van Boelihan, waardoor het gescheiden is van het desagebied van Tamblang en van dat van Boelihan; ten oosten: een weg die naar Boelihan voert, zoomede een pagger; deze scheiden het van het desagebied van Klampwak; ten zuiden: een pagger, die het scheidt van het desagebied van Klampwak; ten westen: de toekad Daja, waardoor het gescheiden is van Bontihing's desagebied.

Oorsprong en ligging der desa.

Tangkid is een kleine desa, aan den grooten weg van Boelèlèng naar Bangli gelegen, waar weinig welvaren heerscht wegens het groote opium-verbruik. De desa is eenige eeuwen geleden gesticht door vluchtelingen uit desa Tatadjoen, toen deze verwoest werd, zooals in de monographie dier desa is verhaald. Vóór de stichting dezer desa behoorde de grond tot het desagebied van Boelihan. In den loop der tijden is de desa vele malen verplaatst geworden op last van den vorst van Boelèlèng, daar het der balische vorsten gewoonte is hunne grensdesa's te beschouwen als de pionnen in het schaakspel, die nu eens vooruit, dan weder achteruit geschoven worden naarmate het voor beveiliging der achterliggende grootere stukken wenschelijk geacht wordt. De plaats waar de desa oorspronkelijk was gevestigd heette Singkoeng, welke naam ook nog in de sima vermeld wordt. Later verhuisde men o.a. naar Singa, totdat men eindelijk terecht kwam op de tegenwoordige plaats en aldaar bleef, dewijl met het Hollandsche bestuur de grensoorlogen voorgevoerd in Boelèlèng ophielden. Zooals reeds in de aantekeningen van Tamblang werd vermeld, is later door verkoop een deel van Tangkid's gebied bij dat van Tamblang gevoegd.

Inrichting der desavereeniging; rechten en verplichtingen der leden.

Er bestaat alhier een desavereeniging, waarvan het aantal leden echter niet vast bepaald is, dewijl per se een ieder uit de desa daarvan lid wordt, zoodra hij in het huwelijk treedt. Daardoor komt de verplichting op hem te rusten een aandeel te verrichten der diensten, welke aan de desa worden opgelegd, en van al hetgeen in het belang der desa zelve moet verricht of opgebracht worden. Zij hebben daarentegen het recht tot gebruik maken van de desatempels, de desagronden voor zoover die niet in individueel bezit zijn afgestaan, etc. Het aantal der krama desa bedraagt op het oogenblik 34.

Maandelijksche vergaderingen.

Maandelijks worden vergaderingen door de desaleden gehouden op poernama in de balé-agoeng en op tilèm in de poera-dalèm.

Desareglementen (sima-desa).

De desa is in het bezit eener sima, waarin geen jaartal van uitvaardiging is bekend gesteld, doch die er reeds vrij oud uitziet. Naar luid daarvan werd zij aan de desa verleend door den goestigoeng van Koeboetambahan. Zij bevat hoofdzakelijk eenige huishoudelijke regelingen, welke niet meer afzonderlijk hier vermeld behoeven te worden.

Desabestuur.

Aan het hoofd der desaveeniging staat een pasëk, die ter zijde gestaan wordt door twee koebajans en een baoe, dat zijn de personen die het langst lid der vereeniging geweest zijn. Voorts vindt men hier een pënjarikan, die met de administratie belast is, en twee mangkoe's of tempel-beambten, die ook beschouwd worden deel uit te maken van het desabestuur.

De waardigheid van pasëk is erfelijk in de familie, de koebajans en baoe's zijn steeds de oudste desaleden, de pënjarikan wordt door de gezamenlijke krama desa gekozen. Allen bekleeden hunne betrekking levenslang. Ook de waardigheid van mangkoe blijft steeds in dezelfde familie.

Ambtsvelden zijn alhier voor de leden van het desabestuur niet beschikbaar, terwijl zij ook geene andere voordeelen genieten.

Aanplantingen op droge velden.

De gewassen, die worden aangeplant, zoomede de cultuurwijze, zijn geheel dezelfde als voor Tamblang zal worden vermeld. Tabak komt hier echter nog minder voor; dit jaar zijn er slechts twee personen, die zich met die cultuur bezighouden. Daarentegen ziet men meer katjang, die ook op afzonderlijke velden in de 8ste of 9e maand wordt geplant. Men vindt hier de katjang-tjongkok, die met tamelijk lange stengels over den grond groeit; de katjang lilit, die men tegen staken laat opklimmen en waarvan de vrucht bijna gelijk is aan de vorige, verder de katjang tanah en këtjipir; laatstgenoemde heeft veel overeenkomst met katjang idjo.

Alleen in het zuiden, nabij de grondstukken genaamd Boeboer, treft men gronden aan, die braak liggen; men onderhoudt daar alleen de klapperaanplantingen. Deze gronden zijn niet verschillend van de andere. Hier en daar vindt men een weinig koffie aangeplant, doch de opbrengst is zoo gering en het aantal der boomen zoo onbeduidend, dat het bijna de vermelding niet waard is.

Terreingesteldheid; uitgestrektheid.

De tegalgronden bestaan uit zeer groote vakken; het terrein is weinig geaccidenteerd, zoodat van deze zijde de bebouwing weinig moeilijkheden oplevert. Op verscheidene plaatsen is echter de grond, die uit tanah-aon en tanah barak bestaat, met steenen vermengd, hetgeen bij de bewerking menigmaal lastig is. Besproeiing uit leidingen heeft hier niet plaats.

De uitgestrektheid der in bebouwing zijnde tegalgronden bedraagt 630.500 □ meters, gelijk 88 bouw 423 □ rijnl. roeden.

Rechten op den grond.

Het grootste deel van het desagebied is in erfelijk individueel bezit; die gronden kunnen alzoo door de eigenaren verkocht worden, waarvan, zooals wij hierboven zagen, een druk gebruik is gemaakt. Behalve de woonerven, is ook nog een stuk grond om de poera-dalëm heen gelegen in bezit der desa. Het wordt tegen betaling van eenig oepëti, welke dit jaar 850 kèpèngs bedraagt, aan de desavereeniging door deze ter bewerking afgestaan en gebruikt voor den aanplant van djagoeng en koffie.

Domeinvelden komen op dit desagebied niet voor.

Eenige bewoners van Tangkid planten op het desagebied van Boelihan, soms ook een enkele op het gebied van enkele andere omliggende desa's. Zes lieden uit Tamblang planten op het gebied van Tangkid.

Belastingen; diensten.

Belasting is voor de tegalvelden nooit betaald geworden, noch aan den landsheer, noch aan de desa.

Het bezit van gronden is geheel onafhankelijk van het verrichten van heeren- of desadiensten.

Contracten enz.

Een enkele maal komt het voor, dat iemand zijne gronden voor de helft van de opbrengst ter bewerking afstaat; dit jaar heeft zulks voor twee velden plaats.

Er bestaat geene gelegenheid tot het in cultuur brengen van nieuwe gronden.

Ambachten en bedrijven.

Handwerk wordt alhier niet uitgeoefend. Wanneer men nieuwe gereedschappen noodig heeft of de oude herstelling behoeven, zoo begeeft men zich naar een smid in eene andere desa of wacht tot er zich hier één uit Kloengkoeng tijdelijk komt vestigen. Er zijn eenige lieden, die de toewak aftappen uit een drie- of viertal arènpalmen, en suiker bereiden van dat gedeelte van het vocht, dat zij niet in verschen toestand langs den weg hebben kunnen slijten.

12. Desa Tamblang.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: een pagger, die het scheidt van het desagebied van Boelihan; ten oosten: Pangkoeng toekad dalëm en in het zuiden een pagger, welke het mede van Boelihan's desagebied scheidt; ten zuiden: de toekad Daja, die de grensscheiding vormt met het gebied van Bontihing; ten westen: een pagger, zoomede hier en daar een klein ravijntje, waardoor het gescheiden is van het desagebied van Bila.

Oorsprong en ligging der desa.

De desa Tamblang, gelegen aan den grooten weg van Boelèlèng naar Bangli, is sterk bevolkt; de huizen staan reeds zeer dicht opeen en nog voortdurend neemt het aantal inwoners toe. De desa is eenige eeuwen geleden gesticht door uit Bajad verdreven personen, zooals uitvoerig in de monographie van laatstgenoemde desa is om-

schreven. Daaraan is het toe te schrijven, dat jaarlijks na afloop van den oendis-oogst de lieden van Tamblang in de tempels van Bajad gaan offeren.

Men veronderstelt, dat de grond vroeger tot het desagebied van Bila behoorde, daar dit de oudste desa is hier in de buurt. Naar men zegt, strekte haar gebied zich vroeger zuidwaarts uit tot boekit Poetjoek, waarin dus ook een deel van het gebied van Bontihing zou begrepen geweest zijn.

Een gedeelte van het desagebied van Tangkid is later bij Tamblang gevoegd. Die grond was langzamerhand door aankoop, met uitzondering van een veld, in handen van Tamblangers overgegaan, en met goedvinden van beide desa's is men deze toen als Tamblang's desagebied gaan beschouwen. Het eigenaardige geval doet zich thans voor, dat het kerkhof van Tangkid op Tamblang's desagebied gelegen is, want het bevindt zich te midden der verkochte gronden. Even ten zuiden der desa Tamblang treft men in een klein ravijn nabij de daardoor stroomende leiding aan den kant van den grooten weg eene markt- of pleisterplaats aan, Sintoegi genaamd, waarvan door de reizigers tusschen Boelèlèng en Bangli een druk gebruik gemaakt wordt.

Inrichting der desaveeniging.

De desaveeniging bestaat uit slechts twaalf personen, wier voorvaderen waarschijnlijk de stichters der desa geweest zijn. Het aantal der leden is vast bepaald en mag niet variëren, hoe groot het aantal inwoners der desa ook worden moge. Tegenwoordig bedraagt het aantal werkbare mannen 123, welke, voor zoover zij geen krama desa zijn, sampingan genoemd worden, waartoe iedereen gaat behooren, zoodra hij een jaar getrouwd is geweest, zoomede de weduwnaars, die een vrouwelijk familielid bij zich in hebben wonen, die voor hun huishouding zorg kan dragen.

Rechten en verplichtingen der leden.

De leden der vereeniging voeren tezamen het bestuur over de desa en regelen alle zaken, welke op den godsdienst en de desahuishouding betrekking hebben. Het eenige voorrecht, aan hen toegekend, bestaat in vrijstelling van heerendiensten; aan de desadiensten moeten zij echter deelnemen.

Maandelijksche vergaderingen.

Door de 12 leden der desaveeniging worden maandelijks bij nieuwe maan vergaderingen gehouden in de poera-dalèm en den volgenden dag in de balé-agoeng.

Desareglementen (sima-desa).

Op de vraag, of de desaleden in het bezit waren eener awig-awig, werd een geschrift te voorschijn gebracht, bestaande uit een tiental lontarbladen, die echter voor meer dan de helft letterlijk vergaan waren, terwijl het overgebleven schrift nagenoeg onleesbaar geworden was, zoodat niet meer kon worden nagegaan, wat de inhoud geweest is. Men veronderstelde, dat dit geschrift nog van Bajad herkomstig was.

Desabestuur.

Het grootste deel der twaalf leden is ook lid van het bestuur. Aan het hoofd daarvan staat de pasëk, die de opperste leiding voert en voorts belast is met het aanbieden der offeranden in de balé-agoeng. Hij wordt daarin ter zijde gestaan door vier koebajans, wier plaats bij verhindering steeds kan worden ingenomen door een der twee onder hem staande baoe's. De pënjarikandesas is belast met het voeren der administratie wat de gelden der desakas en de regeling der te verrichten administratie-diensten betreft, terwijl eindelijk een afzonderlijk persoon, de pamangkoe, is aangewezen voor den dienst in de poera-dalëm.

De waardigheid van pasëk en die van pamangkoe zijn erfelijk in de familie, zoodat bij het overlijden van een hunner steeds iemand in de plaats gekozen moet worden, die in denzelfden huistempel (sanggah) offert als de overledene deed. De penjarikan wordt door de leden der vereeniging uit hun midden gekozen. Overigens hebben alle leden hunne vaste plaats, naarmate van den tijd waarop zij lid geworden zijn, en als er één uitvalt, schuiven de onder hem zittenden eene plaats op. De oudste vier leden zijn de koebajans, de twee op hen volgende de baoe's. Alle die betrekkingen bekleedt men voor zijn leven.

Eene sawah was vroeger als ambtsveld toegewezen aan dengene, die de betrekking van pasëk bekleedde, doch één der vroegere titularissen heeft die sawah verkocht. Het recht had hij daartoe niet, doch men schijnt erin te berusten, want de koper is nog in het ongestoorde bezit. Als voor de bestrijding der kosten van eenig feest een hoofdelijke omslag (patoeroenan) over de desalieden gehouden wordt, genieten de pasëk en de pënjarikan uit hoofde van hun ambt daarvan vrijstelling.

Aanplantingen op tegalvelden.

Djagoeng, oendis, katjang, komak en tabak zijn nevens eenige oebitsoorten de voornaamste producten, welke men hier op de tegalgronden aanplant. Het grootste deel der velden wordt in de vijfde maand met djagoeng en oendis of met djagoeng alleen beplant. In het eerstgenoemde geval wordt na afloop van den djagoengoogst niet meer bijgeplant; tot na het plukken der oendis worden die gronden niet meer bewerkt. Die gronden, welke in de vijfde maand alleen met djagoeng beplant zijn, worden na afloop van den oogst onmiddellijk omgeploegd om andermaal met djagoeng, en nu in vereeniging met komak, beplant, of voor de tabakscultuur gebezigd te worden. Voor laatstgenoemd gewas kiest men de beste gronden; er zijn echter slechts weinige personen, die er zich mee occuperen; de opbrengst wordt dan ook niet elders verkocht, doch geheel in Tamblang geconsumeerd. Voor katjang neemt men afzonderlijke velden; deze wordt in de 8ste of 9de maand uitgeplant. Een vaste regel voor de verwisseling der producten heeft men niet; dat regelt een ieder, naar dat hij denkt, wat dat jaar het best zal slagen. Braaklegging der gronden heeft hier nooit plaats.

Aan de kanten der sawahs vindt men op zes verschillende plaatsen, tuinen, doch nergens van aanzienlijke uitgestrektheid. De gewone producten als pinang, sirih, pisang, klappers etc. worden aldaar gecultiveerd, hier en daar ook eenige koffieboomen. Zij krijgen echter geen aandeel van het water der soebaks; alleen als er overvloed van water is, hetgeen zéér zelden voorkomt, worden zij besproeid.

Terreingesteldheid; uitgestrektheid.

Verscheidene kleine ravijntjes doorsnijden het terrein, waardoor het eenigszins geaccidenteerd is, doch niet in die mate, dat de bebouwing er erg door bemoeilijkt wordt. De grond betaamt uit een roodachtigen zandgrond met vele steenen vermengd. Besproeiing der tegalgronden uit leidingen komt niet voor.

De uitgestrektheid der in bewerking zijnde tegalvelden bedraagt 1.186.000 □ meters, gelijk 167 bouw 62 □ rijnl. roeden; die der tuinen 54.600 □ meters = 7 bouw 347 □ rijnl. roeden.

Rechten op den grond.

Het geheele gebied dezer desa is bewoond of bebouwd; woeste gronden komen hier alzoo niet voor. De voor bewoning bestemde gronden hebben met de bebouwde velden eene vaste grens, welke men kikis noemt en die ten noorden en ten zuiden der desa door een pagger, ten westen door een ravijn, ten oosten door eene leiding gevormd wordt. De daarbinnen gelegen gronden worden beschouwd te zijn het eigendom der desavereeniging. Een ieder, die zich in de desa vestigen en aldaar een huis bouwen wil, kan een stuk van dien grond aanvragen, en hij wordt hem, wanneer geene termen tot weigering bestaan, kosteloos verstrekt, doch alleen ten gebruike; van verkoop of verpanding kan dus geen sprake zijn; verlaat hij de desa weer, dan komt de grond aan de vereeniging terug en zelfs behoudt deze zich het recht voor, om een gedeelte van een aan een persoon afgestaan erf terug te nemen, wanneer zulks noodzakelijk is om aan nieuw aangekomenen eene woonplaats te verschaffen. Buiten deze kikis liggen de bouwgronden, en deze zijn alle, zoowel sawahs als tegals en tuinen, in het bezit van individuën, die daarover naar goedvinden door verkoop, verpanding, schenking etc. kunnen beschikken.

Domeinvelden komen op dit desagebied niet voor.

Planten door vreemden.

Slechts één persoon van Tangkid plant op Tamblang's desagebied. Men zie hiervoor hetgeen boven werd aangeteekend. Eenige personen uit Tamblang bewerken gronden op het gebied van Tangkid en van Boelihan. Het laat zich aanzien, dat zulks na verloop van tijd zal toenemen, dewijl alle gronden van Tamblang reeds in cultuur zijn en het aantal inwoners nog voortdurend toeneemt.

Belastingen; diensten.

Belastingen zijn van de tegalvelden en tuinen nooit betaald geworden, noch aan den landsheer, noch aan de desa.

Het verrichten van verplichte diensten, zoowel heerendiensten als desadiensten, is geheel onafhankelijk van het bezit van gronden op het desagebied.

Contracten enz.

Het bewerken van droge velden tegen de helft der opbrengst komt hier niet voor. Degenen, die hunne velden niet zelf bewerken kunnen, geven er de voorkeur aan ze te verpanden.

Er bestaat in het geheel geen gelegenheid meer tot uitbreiding der aanplantingen.

Ambachten en bedrijven.

Behalve een grofsmid, worden in deze desa geene handwerkslieden aangetroffen. Menigmaal komen grofsmeden uit Kloengkoeng zich hier voor eenigen tijd vestigen. Een viertal der desalieden heeft 2 à 3 arènpalmen in bewerking. Voor zoover de toewak niet versch verkocht wordt, maken zij er suiker van. De productie is echter niet voldoende voor het verbruik in de desa, weshalve nog van Bontihing wordt aangevoerd.

13. Desa Bila.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: een klein ravijn, zoomede een voetpad, nabij de sēma pengilangan (begraafplaats voor terechtgestelden en vreemdelingen) van Koeboetambahan gelegen, die het van het desagebied scheiden; ten oosten: pangkoeng dalēm en een pagger, die het scheiden van het gebied der desa Boelihan en Tamblang; ten zuiden: de toekad Daja, waardoor het gescheiden wordt van het gebied der desa's Bontihing en Sawan; ten westen: de toekad Daja, waardoor het van het desagebied van Sawan, en pangkoeng Prigi, waardoor het van Bengkala's gebied gescheiden is.

Oorsprong en ligging der desa.

De desa Bila ontleent waarschijnlijk haren naam aan den, eetbare doch wrange vruchten dragenden, bila-boom, die op den bergrug, waar de desa gebouwd is, veel voorkomt in vergelijking met de naburige streken. Volgens de overlevering heeft de desa oorspronkelijk bestaan op het grondstuk, gelegen tusschen de toekad Daja en pangkoeng Sioeng, thans nog bekend onder den naam Kawitan. Het aantal inwoners zoude toen zeer aanzienlijk geweest zijn en het gebied der desa zich hebben uitgestrekt ver buiten hare tegenwoordige grenzen. Bij het omhakken van een voor heilig gehouden boom van kolossalen omvang zouden echter tal van menschen dezer desa daaronder bedolven zijn geworden en er den dood gevonden hebben. De overgeblevenen wilden toen niet op dezelfde plaats blijven wonen en verhuisden naar eene plaats in de nabijheid ten zuidoosten der oude desa gelegen. Alzoo ontstond de tegenwoordige desa Bila-toewa, toen nog eenvoudig Bila genoemd.

Na verloop van tijd slaagde men er in naar de gronden aan de overzijde van het ravijn pangkoeng Sioeng eene waterleiding te graven, hetgeen den aanleg van sawahs aldaar ten gevolge had. Ten einde niet telkens, als men op de sawahs gewerkt had, het ravijn te moeten overtrekken, begon men met de oprichting in de nabijheid der sawahs van tijdelijke vestigingen (koeboe); velen bleven na

eenigen tijd daar voor goed wonen, en zoo verhuisde langzamerhand het grootste deel der inwoners naar de overzijde van het ravijn en stichtte daar eene nieuwe desa, welke den naam van Bilabadjang ontving, in tegenstelling met de oude desa Bila-toewa. Toen ten slotte het aantal inwoners der laatste verreweg de minderheid vormde, werd ook de balé-agoeng naar de nieuwe woonplaats overgebracht. Hoewel beide desa's onder één bestuur zijn vereenigd gebleven, hebben zij tot heden elk een afzonderlijke begraafplaats en een daarbij behoorenden doodentempel.

Inrichting der desavereeniging; rechten en verplichtingen der leden.

Na de bovenbesproken verhuizing van Kawitan naar Bila-toewa werd door de bij het ongeval gespaard gebleven hoofden van huisgezinnen, naar men meent 35 in getal, eene nieuwe desavereeniging gesticht voor de oprichting der noodige tempels, het onderhouden daarvan en het beheer van alle andere desazaken. Meenende, dat de belangen der desa daardoor beter behartigd zouden worden, bepaalde men, dat het maximum aantal leden der desavereeniging 35 zou bedragen, welke bepaling ook in de sima-desa is opgenomen. Deze 35 lieden zijn de oppersten der desa; tot hunne maandelijksche vergaderingen worden geene andere lieden toegelaten; zij bespreken daar, en voorts zoo dikwijls als zulks nog buitendien noodig mocht zijn op buitengewone vergaderingen, de belangen der desa, en beschikken over hare eigendommen; hunne beslissingen moeten door een ieder worden geëerbiedigd en uit hun midden wordt het dagelijksch bestuur gekozen.

Aanvankelijk werden ook alle verplichtingen, op de desa rustende, zoowel tegenover de godheid als tegenover den landsheer, bestaande in de praestatie van diensten of levering van geld, materialen en producten, geheel door de leden der vereeniging gekweten, doch toen het aantal inwoners zich allengskens uitbreidde, vooral nadat de aanleg der waterleiding een meer productieve cultuur had mogelijk gemaakt dan vóór dien tijd gedreven werd, toen daardoor de tempels moesten worden vergroot, zoowel de déwa's als de landsheer meereischend en ook de andere aan de desa opgelegde lasten zwaarder werden, kon niet ontkend worden, dat de billijkheid vorderde, dat ook de andere inwoners daarvan hun aandeel kregen. In de desavereeniging kon men hen allen echter niet opnemen, daartegen verzetten zich zoowel de adat als het uitdrukkelijke voorschrift der sima-desa. Men heeft toen een middenweg ingeslagen en hen als buitenleden (s a m p i n g a n) aangenomen. Van het bestuur en de maandelijksche vergaderingen blijven zij buitengesloten; in de regeling der desazaken hebben zij géén stem, doch in de andere lusten en lasten, die op de desa rusten, deelen zij gelijk op. Aan den nieuwelings, die zich in de desa komt vestigen, wordt, zoo hij eene vrouw meebrengt, een stuk grond voor erf aangewezen; voorts geeft men hem een veld van den gemeenschappelijken desagrond om in zijne levensbehoefden te voorzien; van alle tempels der desa mag hij vrijelijk

gebruik maken en op de desa-begraafplaats zijne dooden begraven. Een jaar lang laat men hem geheel met rust; bij de oproepingen voor het herstellen der tempels en wegen of het verrichten van andere diensten gaat de sa ja zijn deur voorbij, daar hij den tijd moet hebben, om zijn huis en veld in orde te brengen. Ook den jongeling, die zich in het huwelijk begeeft en die er zich meestal toe bepaalt, voor eigen gebruik een huisje te bouwen op het vaderlijk erf, wordt een jaar tijd gelaten, om met zijne vrouw, die hij, toen hij haar schaakte, wellicht pas een paar malen in den tempel gezien had toen zij haar moeder hielp de offeranden daarheen te brengen, nader kennis te maken en hunne verhouding te regelen. Met jongelieden, uit andere desa's afkomstig, die na de schaking de wijk hebben moeten nemen, en zich tijdelijk in Bila zijn komen vestigen, om zich aan de wraak van niet met het huwelijk ingenomen bloedverwanten te onttrekken, bemoeit het desabestuur zich eveneens een jaar lang niet, om hen in de gelegenheid te stellen, op hun gemak hunne familiezaken te regelen.

Alle personen echter moeten, zoodra zij meer dan een jaar na hun huwelijk in de desa verblijf hebben gehouden, aan alle verrichtingen der desabewoners, welke in gemeenschappelijken arbeid moeten verricht worden, deelnemen. Hunne namen worden door den dorpsschrijver op zijne lijsten bijgeschreven en de eerste maal, dat er weer betaald of gewerkt of iets geleverd moet worden ten behoeve van den landsheer of de desa, hebben zij hun aandeel daarin te dragen. Men heeft het geval voorzien, dat iemand in de desa gevestigd, zich aan zijn verplichtingen zou willen onttrekken, door celibatair te blijven en zijne huishouding te doen waarnemen door zijne zuster. Behalve dat daardoor voor de andere inwoners de lasten verzwwaard zouden worden, zoude het ook op de zedelijkheid een verderfelijken invloed uitoefenen, en daarom is in de desa-code de bepaling opgenomen, dat ook tezamen wonende broers en zusters een jaar, nadat hunne tanden gevild zijn, het teeken, dat zij het tijdperk der puberteit zijn ingetreden, aan de desadiensten (want ook de vrouw krijgt daarvan haar aandeel) moeten deelnemen.

Om de bovenstaande regeling door alle inwoners te doen aannemen, hebben de krama-desa hier een concessie moeten doen, die in de meeste desa's achterwege is gelaten kunnen worden. Gewoonte toch is het, dat het lidmaatschap der desavereeniging erfelijk is (senantanaäng) en overgaat van den vader op den oudsten zoon of anders zijn naasten mannelijken bloedverwant, zoodat de afstammelingen van de oprichters der vereeniging de leden daarvan vormen. In Bila hebben degenen, die zich eerst later aldaar zijn komen vestigen, daarmede geen genoegen willen nemen, en wordt het ledental voltallig gehouden door aanvulling uit de sampingans (ngoesoed waton). De kinderen van desalieden genieten dus geen privilege; na hun huwelijk worden zij eveneens dienstplichtig en komen onder aan de lijst der sampingans te staan, terwijl bij vacaturen in de vereeniging de plaatsen worden ingenomen door de

sampingans, die het langst als zoodanig ingeschreven zijn geweest. Volgens voorschrift van de sima moeten zij een entree (patjingkrēm) betalen van 999 kèpèngs, doch aan deze bepaling wordt tegenwoordig de hand niet meer gehouden.

Wanneer van een dienstplichtige de vrouw, die zijne huishouding bestuurt, sterft, dan vervalt daarmede zijne verplichting, om aan de diensten deel te nemen, welke buiten de grenzen van het desa-gebied, dus ten bate van den landsheer, moeten verricht worden, dewijl deze te bezwaarlijk voor hem zijn, als hij niemand heeft om thuis zijn eten te koken of den leeftocht te bereiden, die hij voor den duur van zijne afwezigheid moet medenemen. De diensten, in de desa zelve te verrichten, worden in twee soorten gesplitst, nl. die, welke gewoonlijk aan de vrouw worden overgelaten, en andere, zwaardere, die steeds door den man verricht worden. Wanneer nu een der echtgenooten sterft, dan moet de overblijvende zijn of haar aandeel in de diensten blijven verrichten, zoodat een weduwnaar en eene weduwe, hoewel van elkaar onafhankelijk, tezamen één vol aandeel in de desadiensten praesteeren.

Niet alleen de getrouwde vrouwen en weduwen, ook de huwbare jonge dochters hebben hare vaste diensten in de tempels te verrichten. In de sima van Bila gebruikt men voor haar niet het gewone woord pēsarèn, doch duidt men haar aan als peloek kajoe.

Iemand, die zich niet aan eene uitspraak of regeling van het desa-bestuur en de gezamenlijke desaleden wil onderwerpen, hetzij hij gewoon of buitengewoon lid zij, wordt uit de vereeniging gestooten, alzoo luidt een voorschrift der sima-desa; waar dan tevens wordt bijgevoegd, dat het den verstootene verboden is in de desa rond te wandelen, en dat ieder, die een woord tegen hem spreekt, beboet zal worden met vijf kèpèngs. Ziet later een verstootene zijn ongelijk in, en begeeft hij zich tot de desaleden om schuld te bekennen en vergiffenis te vragen, dan kan hij weer in genade aangenomen worden, mits eene zekere boete betalende.

Maandelijksche vergaderingen.

Door de 35 gewone leden der desavereeniging worden maandelijks vergaderingen gehouden op poernama in de balé-agoeng, op tilēm in de poera-dalēm, en voorts zoovele buitengewone vergaderingen als door den kliān in het belang der desa wenschelijk mocht worden geacht. De kliāns geven den avond te voren aan de dienstdoende saja's last tot de oproeping der desaleden welke, zoo geene bijzondere bevelen daarbij behoeven overgebracht te worden, zulks doen door 21 slagen te doen weerklinken op het dorpsblok, hetgeen den volgenden ochtend drie malen herhaald wordt met zoodanige tusschenpoozen, dat de als tijdmetr dienstdoende klapperdop of wel een koperen bekken telkens eenmaal vol met water is geloopt door de kleine opening, daarin van onderen aangebracht. Eene eigenaardige gewoonte is het, dat alle desaleden, ter vergadering gaande, hunne patjols medebrengen om daarmede, alvorens de beraadslagingen te beginnen, het geheele erf der tempels, waarin zij te zamen

komen, schoon te maken. De klian en de saja's zijn daarvan vrijgesteld, en terwijl de anderen aan het werk zijn, branden zij het reukoffier, waarvan de opstijgende rook den déwa's moet mededeelen, dat er vergadering zal worden gehouden, en smeeken zij hun zegen daarover af. Het voornaamste bestanddeel dier offers behoort te zijn het welriekende sandelhout (tjěna), doch daar dit moeilijk te krijgen en kostbaar is, kan de klian ook volstaan met het hout, genaamd madjagoë, dat even welriekend is en dat hij in het bosch gemakkelijk verzamelt. Bij de vergaderingen in den doodentempel moeten de saja's een nieuw stel kleeren voor de déwa's medebrengen, die zij later echter weder mee naar huis mogen nemen.

Desareglementen (sima-desa).

Er bestaat een desareglement, dat men langzamerhand als een heilig geschrift is gaan beschouwen en dat zorgvuldig in de poera pamradjaan tezamen met de staatsiepieken en de andere bezittingen der déwa's bewaard wordt. De meeste desaleden hebben het nooit gezien, weten veel minder iets van den inhoud af, terwijl de oudste inwoners zich alleen herinneren, dat men het eenmaal geraadpleegd heeft, meer dan 25 jaren geleden. Het bestaat thans uit een twintigtal lontarbladen, doch het is niet volledig; minstens zes, waarschijnlijk meer bladen ontbreken eraan, hetgeen te bespeuren was aan de pagineering. O.a. ontbreekt dat gedeelte, waar de grenzen van het desagebied vermeld worden, en daar het juist voor die zaak is geweest, dat ze het laatst geraadpleegd werd, en men zich zeer positief herinnert, dat toen de grenzen er nauwkeurig in omschreven werden aangetroffen, zoo moet deze schending der sima waarschijnlijk wel aan boos opzet worden toegeschreven. Ook het slot ontbreekt, waar meestal een jaartal vermeld wordt, zoodat omtrent den tijd van uitvaardiging niets met zekerheid gezegd kan worden, doch het lijdt geen twijfel dat het geschrift minstens eenige eeuwen oud is, daar Bila een der oudste desa's is uit deze streek.

De sima is op verzoek van het desabestuur verleend door Goesti Madé Daging en Goesti Madé Tambahan, welke personen thans ook bij overlevering niet meer bekend zijn. Degeen, die met de vervaardiging belast werd, leed aan een groote mate van bescheidenheid. Hij begint met te zeggen in de sima, dat hij een zeer dom mensch is, en dat dit, wat de sterrekunde betreft, werkelijk het geval is, bewijst hij door er bij te voegen, dat zijn pogen (om zijne taak naar behooren te vervullen) even weinig uitwerking zal hebben als een ster die tegen de maan aanbotst. Mijn schrift, zegt hij, is zoo verward, dat het wel gelijk op de sporen, die een krab nalaat in het zand, en mijn werk zal zoo nutteloos zijn en even spoedig te niet gaan als dat van den man, die delft in het zand aan den oever der zee. De inhoud der sima, voornamelijk betrekking hebbende op de desahuishouding, is overigens wel interessant, en te betreuren is het, dat een deel ervan zoek is geraakt. Er blijkt overigens uit, welk een verstrekkende bevoegdheid aan de desa vroeger was toegekend. O.a. wordt er in gehandeld over de huwelijken in den verboden

graad, op sommige waarvan de doodstraf wordt gesteld, op andere alleen verbanning uit de desa; ook tooverijen en het veroorzaken van ziekten maakt een onderwerp van behandeling uit en wordt gestraft voor de eerste maal met verbanning, bij herhaling, na vergiffenis en verlof om terug te keeren verkregen te hebben, met den dood. Verder worden er nog vele kleine vergrijpen in behandeld.

Desabestuur.

Aan het hoofd van het desabestuur staat een pamangkoe, welke betrekking steeds vervuld wordt door dengene, die het langst lid der desavereeniging geweest is. De vier op hem volgende desaleden zijn de koebajans, terwijl eindelijk door allen te zamen nog uit hun midden de pënjarikan gekozen wordt. Deze zes personen vormen het desabestuur en regelen tezamen alle zaken. Meer in het bijzonder wordt de pamangkoe nog beschouwd als de voorganger bij den dienst in den doodentempel, terwijl ook de vier koebajans elk afzonderlijk met de zorg voor een der andere desatempels en alles wat de offeranden etc. betreft, belast zijn. Het zijn de poera boekit (op den top van den berg Poetjoek, alwaar de desa's Bila, Klandis, Pakisan en Bontihing te zamen offeren), de poera-toekad, poera botoh en poera balé-agoeng. De pënjarikan is belast met alles wat de schrijverij betreft, het aanhouden van de ledenlijsten, het aantekenen der boeten, die worden opgelegd, en het beheer der desagelden, die tijdelijk niet benodigd zijnde, op interest kunnen worden gezet. De terugbetaling dier gelden en het voldoen der interest moet nauwgezet plaats hebben, want blijft men daarbij in gebreke aan zijn verplichtingen te voldoen, dan worden na zes maanden alle bezittingen van den nalatige verkocht en uit de opbrengst de schuld benevens de opgelegde boeten en de solasan voor den klian (tegen elke 100 kèpèngs aan de desa moeten er hem 10 betaald worden) voldaan. Alle leden van het bestuur blijven zulks, als zich geene bijzondere omstandigheden voordoen, hun leven lang, en als de pënjarikan steeds goed opgepast heeft en een trouw beheerder der hem toevertrouwde gelden geweest is, dan zal men hem gewoonlijk door zijn zoon, zoo deze in staat is, die functies te vervullen, doen opvolgen.

Alleen aan de pënjarikan-desa zijn eenige voordeelen toegekend, bestaande, behalve in de bovengenoemde solasan, nog in een ambtsveld, gelegen in de streek, welke met den naam tēgal-Prigi wordt aangeduid.

Aanplantingen op tegalvelden.

Op de tegalvelden komen djagoeng, oendis, komak en katjang als voornaamste aanplantingen voor. Men begint op de zuidelijke velden met djagoeng en oendis, of eerstgenoemd product alleen, in de 5de maand te planten. De oendis echter in rijen op grooten afstand van elkaar (6 à 8 meters). Na den djagoeng-oogst wordt dan het open terrein tusschen de oendis in weder omgeploegd en dan met katjang en komak beplant. Die velden, welke alleen met djagoeng beplant waren, worden soms na afloop van den oogst weer voor hetzelfde

product, en dan in vereeniging met komak, of voor de katjangteelt gebezigd. Een enkele maal wordt hier ook tabak gecultiveerd, doch men verkrijgt geene gunstige resultaten, hetgeen aan den aard van den grond wordt toegeschreven. Aan den rand der velden, of afzonderlijk op kleine stukken, worden de oebi-soorten koenjit en bangélé veelvuldig aangeplant.

Op de ten noorden der desa Bila-badjang gelegen tegalvelden wordt zeer veel katjang aangeplant, doch men gebruikt er gewoonlijk afzonderlijke velden voor, zelden laat men dat gewas voorafgaan door een djagoengogst. Men houdt zich hier minder aan eene bepaalde volgorde der te planten gewassen, noch aan een vasten tijd van uitplanting, althans men merkt er djagoeng en katjong op in alle stadiën van ontwikkeling; daar, waar er oendis bijgeplant wordt, doet men het altijd in de 5e maand. Aan de kanten der sawahs treft men hier en daar smalle strooken sirih-tuin aan, doch niet der moeite waard om opgemeten te worden. Braaklegging der gronden heeft niet plaats.

Terreingesteldheid; uitgestrektheid.

De bebouwde velden rondom Bila-toewa bestaan uit groote vlakten, waarvan de bebouwing moeilijkheden oplevert. De velden ten noorden van Bila-badjang vormen eene lange smalle strook, welk terrein zeer geaccidenteerd is, zoodat van vele velden een deel onbeplant moet blijven wegens te sterke helling. Ook wat den aard van den grond betreft verkeeren de eerstgenoemde in veel gunstiger omstandigheden. Bij de laatste is de grond met veel zand vermengd en buitengewoon droog. Ook de klapperboomen tieren er niet. Een geregelde besproeiing der tegalvelden heeft niet plaats.

De uitgestrektheid der tegalgronden die in bewerking zijn, bedraagt:

Dadjan-dangin desa . . .	325.100	□ meters =	45	bouw	406	□ rijnl. roeden
Kawitan	81.600	" =	11	"	249	"
Tjempoeng	38.000	" =	5	"	177	"
Djinéng	117.300	" =	16	"	265	"
Tegal prigi	414.100	" =	58	"	176	"

Totaal 976.000 □ meters = 137 bouw 273 □ rijnl. roeden.

Rechten op den grond.

Verreweg het grootste deel der gronden dezer desa zijn, voorzoover ze tegalvelden zijn, in het bezit der desagemeenschap, met name de grondstukken Prigi en Kawitan. Elk der inwoners van Bila, hij zij krama desa of sampingan, heeft het recht, een deel daarvan in bewerking te vragen, mits eene zekere huur (oepëti) betalende aan de desa. Wie zich het eerst aanmeldt, heeft den voorrang. Zoolang iemand, inwoner van Bila zijnde, dien grond wil blijven bewerken, en hij de oepëti prompt betaalt, zal men hem in het bezit daarvan niet bemoeilijken, doch een ander geval is het, wanneer desagrond bewerkt wordt door een inwoner uit eene andere desa. Deze moet den grond aan het eind van den huurtijd (één oogstjaar) afstaan,

zoodra een inwoner van Bila zich voor de bewerking aanmeldt onder dezelfde voorwaarden. De huur, die in de 4e maand betaald moet worden, is slechts een gering bedrag. Voor het geheele grondstuk Kawitan, dat door 10 lieden, allen van Bila, bewerkt wordt, bedraagt ze tezamen 1200 kèpèngs. Prigi wordt bewerkt door 20 lieden, waarvan 18 van Bila, één van Koeboetambahan en één van Boengkoelan. Dezen betalen tezamen 2000 kèpèngs.

De gronden, die geen desabezit zijn, worden erfelijk individueel bezeten door inwoners van Bila en twee personen van elders afkomstig. Waarschijnlijk is het, dat vroeger ook deze gronden tot de gemeenschap behoord hebben, doch dat door hunne ongunstige ligging en den slechten aard van den grond niemand genegen was, voor de bewerking daarvan eenige oepëti te betalen; dat men ze toen voor niets ter bewerking heeft uitgegeven en dat langzamerhand de bewerkers zich als eigenaars zijn gaan beschouwen, daar het teeken van desabezit, dat is de betaling van oepëti, eraan ontbrak. Mogen de bezitters dezer gronden daarover naar goedvinden beschikken, de desagronden mogen door de gebruikers niet alleen niet verkocht, doch ook niet verpand worden. Door de groote uitbreiding van het aantal inwoners dezer desa, dat, wat de werkbare mannen betreft, in de laatste twintig jaren van 75 tot 121 is gestegen, heeft men tegenwoordig groot gebrek aan landbouw-werk.

Domein-tegalvelden treft men op dit desagebied niet aan.

Planten door vreemden.

Door vier personen, geen inwoners van Bila zijnde, wordt op het gebied dezer desa geplant, nl. één van Koeboetambahan, één van Boengkoelan, één van Bontihing en één van Bèngkala. Vier personen uit Bila planten op het gebied van Bèngkala, twee op dat van Boelihan, en één op dat van Tamblang.

Belastingen; diensten.

Zooals wij reeds boven zagen, wordt voor de tegalvelden, die desabezit zijn, door de bewerkers een zekere huurprijs aan de desakas betaald, welke gemiddeld slecht ruim 100 kèpèngs per persoon draagt. Voor de andere velden is nooit eenigerlei belasting betaald, noch aan den landsheer, noch aan de desa.

Hoewel, zooals hiervoren reeds werd uiteengezet, het deelnemen aan desadiensten, hetzij als krama desa of als sampingan, recht geeft op het gebruik van desabouwgronden, zoo er van deze beschikbaar zijn, kan men echter niet zeggen, dat eenige diensten rusten op het bezit van gronden, want ook al bewerkt men noch desa-, noch andere gronden, toch moet ieder inwoner, zoodra hij een jaar getrouwd is, gelijk-op aan alle diensten deelnemen.

Contracten enz.

Het bewerken van eens anders velden tegen de helft der opbrengst komt slechts zelden, en uitsluitend op de in individueel bezit zijnde gronden, voor.

In het noordelijkst gedeelte van het desagebied zouden nog meer gronden in cultuur gebracht kunnen worden, doch er zijn geene lief-

hebbers voor te vinden, daar de gesteldheid dier gronden door de wisselvalligheid van het terrein zeer ongunstig, en de kwaliteit van den grond slechts is.

Handwerken en bedrijven.

In de desa Bila is slechts een smid gevestigd, afkomstig van Kloengkoeng. Andere handwerkslieden treft men hier niet aan. Heeft men nieuwe gereedschappen noodig, zoo worden die aangeschaft op Pabéjan. Op het oogenblik zijn er drie personen, die zich met de suikerbereiding bezig houden. Zij bewerken ieder hoogstens vijf arènpalmen, en een deel van de toewak wordt nog in verschen toestand langs den weg verkocht.

14. Desa BĒngkala.

De grenzen van het desagebied zijn: ten noorden: een klein ravijntje een voepad, waardoor het van het gebied van Boengkoelan gescheiden is; vlak bij deze grens staat de z.g. poerābantĕs, toebehoorende aan BĒngkala; ten oosten: pangkoeng Prigi, welke het van Bila's desagebied scheidt; ten zuiden: een weg en eene waterleiding, waardoor het van het desagebied van Bila gescheiden is; ten westen: de toekad Daja, die het van het gebied van Djaraga scheidt.

Oorsprong en ligging der desa.

Waarschijnlijk is de desa BĒngkala gesticht door uitgewekenen uit de desa Sinaboen. Althans tegenwoordig nog gaan jaarlijks de desalieden offeren in de poera Mnasa aldaar, welke vroeger het middelpunt moet geweest zijn eener groote desa van dien naam, welke te niet is gegaan. Aanvankelijk moet de desa gelegen zijn geweest ten zuiden van Sangsit, in de streek, aldaar Abassan genaamd. Dit wordt bevestigd door de omstandigheid, dat ook in een tempel aldaar, de poera lĕbah, de lieden van BĒngkala nog offeren. Zij kwamen ertoe, van daar te verhuizen, door de slechte resultaten, die er met de bewerking van den verzengden en steenachtigen grond verkregen werden, en gingen wonen aan de oostzijde van de toekad Daja. Eenigen tijd daar gevestigd zijnde, werd de desa door eene hevige epidemie geteisterd, waardoor alle inwoners, op twee na, stierven. Deze laatsten, voorziende, dat zij spoedig hetzelfde lot deelachtig zouden worden, en dat er dan niemand zoude zijn, om hen te begraven, verhuisden maar vast naar het kerkhof en bouwden zich er een hutje vlak bij hun toekomstig graf. Tegen alle verwachting in werden zij echter in het leven gespaard, doch zij bleven wonen, waar zij waren en wilden niet naar de oude desa terugkeeren. Na verloop van eenigen tijd kwamen ook andere lieden, die eene woonplaats zochten, zich bij hen vestigen, en het einde ervan was, dat een nieuwe desa verrees op de plaats van het vroegere kerkhof en dat de plaats, waar men vroeger gewoond had, tot kerkhof bestemd werd.

Tegenwoordig is BĒngkala een zeer welvarende desa; de inwoners bezitten nevens hunne tegalgronden vele sawahs op het gebied van